

mène i kòd mene, gòstionica i gostiònica i sl. Po t. 3. književni su akcenti *u slučāju i u slūčāju, na kamènu i nà kamenu, držēci i držēci, pečemo i pèčemo, po ludòstima i po lūdostima* i sl. Primjena 4. t. omogućuje kazalištima i radio-stanicama da se između dvostrukosti odluče za onu koja je običnija u njihovu kraju. I napokon t. 5. omogućuje svima da upoznaju cjelokupnu književnu akcentuaciju hrvatskosrpskoga jezika. (Više primjera o svemu vidi u mojem članku »Pravopisna komisija o akcentima«, Jezik 1957, VI, 1.)

Na taj je način riješena sporna problematika akcentuacije našega književnog jezika. Po tom su rješenju sačuvani osnovni principi novoškavске akcentuacije, a uvažene su i tendencije novijeg razvoja, tako da se oslobađaju mnoge spone koje su dosad postojale. Uklanjanjem nesklada između teorije i govorne prakse određenih područja književna se akcentuacija hrvatskosrpskoga jezika može lakše usvojiti i primijeniti u praksi. U tom je dakle postignuto znatno olakšanje i za školu i za kazalište i za radio-stanice.

Prema ovome što je rečeno neka su rješenja već data u Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika (1960), više će ih biti u Rječniku jer on donosi veće leksičko blago, ali sve će se to moći pravo shvatiti tek u vezi s iznesenim problemima i prikazanim smjernicama za njihovo rješenje.

Bilješka. — Ovo je referat s III kongresa jugoslavenskih slavista u Ljubljani i pročitan je u Lingvističkoj sekciji 19. rujna 1961. U diskusiji su teze tog referata ocijenjene kao pravilne.

O PISANJU IMENA MJESTA

Mate Hraste

Na pisanje ovoga članka potakla me napomena Franje Marciusa, školskog službenika iz Čakovca, u Vjesniku od 14. travnja o. g. u rubrici »Čitaoci i redakcija«. On je tamo zaželio da mu se objasne dvije stvari iz novog pravopisa: 1. zašto je ozakonjeno da se piše i govori »čakovački« prema Čakovec kad nikad nitko u tome kraju nije tako govorio, niti to čini sada, već svi upotrebljavaju pridjev »čakovečki«, 2. pokrajina u kojoj se nalazi Čakovec nosi naziv Međimurje i nitko ga u Čakovcu i u susjednim krajevima ne naziva *Međumurje*.

Istina je da je osnovno pravilo da se imena mjesta i predjela pišu i izgovaraju onako kako ih izgovara narod dotičnog mjesta ili kraja. To pravilo je opće prirode, ali to nije i ne može biti apsolutno jer knjiga koja sadrži pravopisna pravila nosi naslov »Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika«. To je, dakle, pravopis književnog jezika, a ne hrvatskosrpskog narodnog jezika i njegovih dijalekata. Naš jezik ima tri dijalekta: kaj-

kavski, čakavski i štokavski. Budući da naš književni jezik ima za osnovu štokavski dijalekat novijega hercegovačkoga tipa, ne mogu se pravopisna pravila koja se odnose na imena mjesta primijeniti u cijelosti na sve naše krajeve jer bi to izazvalo mnoga neslaganja s pravilima književnog jezika. To ćemo ogledati na činjenicama.

U prvom redu glasovni sistem kajkavskog i čakavskog dijalekta i starijih štokavskih govora nije jednak glasovnom sistemu književnog jezika. U književnom jeziku svi samoglasnici nisu ni previše otvoreni ni previše zatvoreni, nego su srednji glasovi. U kajkavskom i čakavskom dijalektu samoglasnici ne samo da su mnogo otvoreniji ili zatvoreniji nego u književnom jeziku, nego se na mjestu monoftonga javljaju i diftonzi. Vokalno *r* se često izgovara s popratnim vokalom *a* ili *e*. Neki se suglasnici ne izgovaraju ili se u govoru zamjenjuju drugim suglasnicima. Sve to treba imati na umu kad se utvrđuje naziv imena nekoga mjesta ili kraja u književnom jeziku. Počet ću sa sebi najpoznatijim slučajevima. Čakavci na otoku Hvaru, Visu i Braču nazivaju neka mjesta drukčije nego su ona zabilježena na javnim ispravama. Tako na otoku Hvaru postoje mjesta: *For*, *Stori Grod*, *Zoraće*, *Uarbonj*, *Uarboska*, *Grobje*, *Sveto Nedija*, *Pojica*. Sav narod ih naziva samo tako, a ipak se službeno u književnom jeziku izgovaraju i na javnim ispravama pišu: *Hvar*, *Stari Grad*, *Zaraće*, *Urbanj*, *Urboska*, *Grablje*, *Sveta Nedjelja*, *Poljica*. I na Visu neka mjesta narod drukčije izgovara, a drukčije ih izgovaramo i pišemo u književnom jeziku: *Uolijok*, *Postrožje*, *Marinje Zemje*, *Žejno Glova*. U književnom jeziku: *Uolijak*, *Podstražje*, *Marijine Zemlje*, *Željna Glava*. Na Braču imamo: *Povje* (ili *Povja*), *Milno*, *Dolnji Humac*; u književnom jeziku: *Povlje* (ili *Povlja*), *Milna*, *Donji Humac*. To bi moglo povesti za sobom i naziv etnika: *Foranin*, *Starograjanin*, *Zoraćanin*, *Uarbovjanin*, *Grobljanin*, *Svetonedijanin*, *Pojićanin* itd. Ženski etnici bili bi: *Forka*, *Starogrojka*, *Zorajka*, *Grabajka*. *Svetonedijka*, *Pojiška* itd. Razumije se da bi to jako odudaralo od književnog jezika.

Pravopis je u nekoliko slučajeva tačno naglasio kako treba govoriti i pisati neka imena mjesta kod kojih bismo mogli doći u sumnju kako bismo ih izgovorili i napisali. Grad *Rijeku* u Hrvatskom primorju nitko tamo ne izgovara *Rijeka*, nego *Reka* ili *Rika*, a ipak »Pravopis« (str. 31) propisuje da treba pisati *Rijeku* jer se naziv toga grada odomaćio u književnom jeziku u ovom obliku. Tako je i s imenom grada *Osijek*, premda to mjesto narod onoga kraja danas često izgovara *Osek* (pored *Osijek* i *Osik*).

Tako »Pravopis« (str. 35) propisuje da se geografska imena pišu: *Hvar*, a ne *Fār*, *Grahovo*, a ne *Graovo*, *Orahovac* i *Orahovica*, a ne *Oraovac* i *Oraovica*, jer se jedino u tom obliku odavna upotrebljavaju u književnom jeziku. Poznato je da se glas *h* na štokavskom području uopće ne izgovara, nego je otpao ili se zamijenio s *v* ili *j*, pa se sigurno u narodnom govoru

neka imena izgovaraju bez *h*, npr. u Bosni: *Hrvaćani*, *Urhopolje*, *Bihac* i dr., a ipak se pišu s *h*. Mjesto *Čakovec* nalazi se u kajkavskom kraju. Ono se izgovara i piše *Čakovec*, gen. *Čakovca*. To je u skladu s pravopisnim pravilom o pisanju imena mjesta. Međutim pridjev od toga imena ne mora se pisati prema kajkavskom dijalektu *čakovečki*, nego *čakovački* kako je i predviđeno, jer se s pridjevima od vlastitih imena domaćih i stranih postupa nešto drukčije nego sa samim imenima. Već smo kod vlastitih imena napravili razliku između stranih i domaćih. Za slavenska imena predvidjeli smo zadržavanje glasa *e* u kosim padežima: *Donec*, gen. *Doneca*, *Čapek*, gen. *Čapeka*. Isto smo predvidjeli i za slovenska imena: *Levec*, gen. *Leveca*, ali u kajkavskim imenima taj se glas *e* gubi u kosim padežima kao i nepostojano *a* u našem književnom jeziku: *Sremec*, gen. *Sremca*, *Tkalec*, gen. *Tkalca*. Kod pridjeva izvedenih od vlastitih imena postupamo nešto drukčije. Dok tuđa vlastita imena, kad ih pišemo etimološki, pišemo uvijek u osnovnom obliku izvorno: *Leipzig*, *Göttingen*, njihove pridjeve pišemo, kad imaju opće značenje, malim početnim slovom i fonetski: *šekspirski* teatar, *bodlerovski* stih. Kad su oni prisvojni, a ne opći, mogu se pisati prema izgovoru ili izvorno, ali im u tom slučaju dajemo nastavak našega jezika: *Minhenski* sajam i *Münchenski* sajam, *Lajpciški* sajam i *Leipziški* sajam uzoraka. Kako se vidi, mi smo pridjeve nastojali što više približiti našem književnom jeziku pa smo se odlučili za oblik *čakovački*. Kad bismo se držali narodnoga izgovora, govorili bismo i pisali i: *forski*, *broški*, *splitski*, *varbovaški* itd., a ipak smo dužni govoriti i pisati samo: *hvarski*, *brački*, *splitski*, *vrbovački*. Pravopis je na str. 36. predvidio još jedno odstupanje od osobine upravo kajkavskog dijalekta. »Treba znati da se kajkavsko *č* koje stoji prema glasu *t* u književnom jeziku piše kao *ć*: *Habdelić*, *Desinić*, *Laščina*, *Trakoščan* (kajk. *Habdelič*, *Desinič*, *Laščina*, *Trakoščan*).«

Mnogim kajkavcima je poznato da se kraj, u kome je Čakovec, zove *Međimurje*. Tako je zabilježeno i u »Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika« Jugoslavenske akademije. knj. VI. str. 578. Tamo je dano i tumačenje toga naziva: »zemlja koja se zove i Međumurje, a znači zemlju između Mure, zapravo među Murom i Dravom«. Potvrđeno je i primjerom: Kuga u Međimurju. P. Vitezović, kron. 191. Međutim u istom »Rječniku« na str. 579. nalazimo i naziv Međumurje koji je potvrđen s mnogo više primjera: Navališe u Međumurje Turci. P. Vitezović, kron. 169. Velik del Međumurja čakovačkoga, 182. V ladanju grada našega Čakavturna v Mejmurju. Mon. croat. 268 (u kajkavskoj ispravi XVI vijeka). To znači da je u starije vrijeme oblik Međumurje (Mejmurje) bio običniji i u kajkavskom kraju. To je i razumljivo jer je taj naziv složen od prijedloga *među* i imenice *Mura* (-murje), tj. zemlja među Murom ili bolje među Murom i Dravom (isporedi: *Podunavlje*, *Pomoravlje*, *Povardarje*, *Podravlje*). U književnom jeziku postoji samo prijedlog *među*, a ne *međi*. Ima vrlo mnogo

riječi složenih od prijedloga *među* i neke druge riječi. Takve su: *međugovornica* (ona koja za koga pred kim govori da mu pomogne), *međugovornik*, *međugrede*, *međukrušje* (vrijeme kad nestane starog kruha, a novi još nije prispio), *medulistan*, *medumetak*, *medumjesečje*, *međunarodan*, *međupleće*, *međupropkoplje*, *međuprozorje*, *međusoban* itd. Tako se u našem jeziku tvore i složenice koje znače ime mjesta ili predjela zemlje: *Međukomlje* (dolina u Crnoj Gori), *Međupoljnik* (naselak u Hercegovini), *Među-Potoci* (selo u Crnoj Gori), *Međuriječ* (selo u Slavoniji koje se ikavski naziva *Međurič*; dva sela u Srbiji koje narod ekavski naziva *Međureč*), *Međuriječje* (dva sela u Bosni, jedno selo u Crnoj Gori, jedno u Srbiji, neko selo u području Čazme zabilježeno u latinskom spomeniku XIV stoljeća: *Ecclesia . . . sancti Georgii de Megurechya*. I. Tkalčić monum. 2, 84). Kao mjesno ime zabilježeno je i u jednom spomeniku XV stoljeća: Na međurečju pod Samoborom. Mon. serb. 485. Dalje: *Međuselje* (selo u Bosni), *Međuvode* (selo u Bosni i Hrvatskoj), *Međuvršje* (zaselak u Srbiji), *Međužablje* (zemlja u Crnoj Gori oko Žabljaka), *Međužvalje* (selo u Crnoj Gori). Jedini toponim s prvim dijelom složenice *međi* je *Međimurje* s napomenom da se zove i *Međumurje*. Prema tome pravopisni rječnik dao je više slobode nego što dozvoljava književni jezik kad je dopustio da se može pisati *Međimurje* i *Međumurje*. Štoviše pravopisni je rječnik u davanju slobode pošao i dalje pa je dozvolio dvostrukosti i u izvedenicama od toga naziva: *Međimurac* i *Međumurac*, *Međimurka* i *Međumurka*, *međimurski* i *međumurski*. Čak je oblicima s oblikom *međi-* dao prednost jer ih navodi kod *Međimurje*, a kod *Međumurje* samo upućuje na *Međimurje*. Sve ostale složenice u pravopisnom rječniku navode se pravilno samo s prijedlogom *među*. U tom je, dakle, pravopisni rječnik pokazao veliku širinu prema jezičnim osobinama jednoga dijalekta kad je dao na volju da se odabere kajkavski oblik (manje pravilan) ili štokavski oblik (pravilan). Istina je da se jezik razvija jer je živ kao i narod koji njime govori, ali se mora uvijek težiti k onome što je u književnom jeziku ispravnije i bolje. Nitko i ne pomišlja da kajkavcima ili čakavcima oduzme njihov dijalekt. Ta danas se na jednom i na drugom pjevaju pjesme. Postoje i antologije suvremenoga čakavskog i kajkavskog pjesništva. Svi želimo da se u javnom životu čuva »slatki naš kaj« i sve što je jezično vezano uza nj. Isto tako čakavci se ne moraju odreći osobina svoga dijalekta, jer i njima prema S. S. Kranjčeviću »ča slaje zvoni« nego što, ali je drugo domaći glas u domaćem kraju, a drugo književni jezik koji moramo poštivati i unapređivati jer je on najveće zajedničko blago svih pismenih Hrvata, Srba i Crnogoraca.

GRAMATIČKA ANALIZA NA KNJIŽEVNIM DJELIMA

Sreten Živković

I. Građa na kojoj se vršila (a i sada se pretežno vrši) gramatička analiza bile su ponajviše samostalne, svojim sadržajem nepovezane rečenice. I one su birane tako da odgovaraju ilustriranju određenog gramatičkog pravila. Ako je i uzimana građa iz narodne i lijepe književnosti, ona je — prema potrebi — usklađivana s jezikom normativne gramatike. Jasno je da je glavno bila gramatička ispravnost teksta, a književna vrijednost teksta nije dolazila u obzir. Time je jezik gramatike pretežno bio knjiški, udaljen od živa govora i živa dijaloga književnih djela.

Ako se i vršila gramatička analiza na književnom tekstu, onda su se birale samo rečenice koje su odgovarale gramatičkoj šablوني. Krnje, nepotpune rečenice, rečenice s logičkim subjektom, sa skrivenim subjektima i predikatima, s ispuštenim zavisnim rečenicama, verbalno reducirana pitanja i odgovori, — sve je to stvaralo teškoće i izbjegavalo se. Ako smo katkad i »natrčali« na takve rečenice, nije bio u neprilici samo đak. Razumljivo je jer je tada nestalo čvrsta tla: formalistička, šablonska analiza. Zar nije neobično, i neopravdano, stavljati kao zadatak u gramatiku analizu rečenice *Od sto glasa glasa čuti nije* kad je spomenuta analiza u školama posve obična? Nije, zaista, lako odrediti — po verbalističko-formalističkoj gramatičkoj analizi — članove te rečenice. Nijedne imenske riječi u nominativu da bismo našli subjekt, nijednog ličnog glagola da bismo odredili predikat! A što je ono *od sto glasa*?

II. Ovdje dajemo analize iz književnih djela (nekoliko odlomaka pjesama, nekoliko rečenica) koji su teži za šablonsku školsku analizu. Na njima nastojim pokazati: kakvom su gramatičkom nalizom oni lako rješljivi i da gramatička analiza ne mora kvariti (»ubijati«) idejno-estetski utisak pjesme ni pojedinog dijela pjesme ili književne proze. To se, dakako, ne postizava verbalističko-formalističkom analizom, nego logičko-psihološkom, po svom načinu genetičkom analizom, onom koju sam izložio u svojim člancima u »Školskim novinama«.* Evo ukratko glavne teze njihove.

Rečenica je misao izrečena riječima. Da li je neka izjava (usmena ili pismena) rečenica, to znači: da li ima ili nema smisla, to određuje razumijevanje slušača ili čitača. Što razumijemo, to nam ima smisla, što ne razumijemo, to nema. To je subjektivno, neposredno mjerilo, no postoji i objektivno mjerilo za smisao, na osnovi kojega je odluka o smislu nedvojbeno, mjerilo koje za svakoga važi. Empirija, životno iskustvo sve nas nauči da nam je svima jasna, tj. da ima smisla, ona izjava iz koje znamo: o kom,

* God. XI (1960), br. 17, 20, 21. i 24.